

lomtörténet megszületését éppen ehhez az apologetikus hagyományhoz köti, a közelmúltban pedig az erdélyi történetkutatás kapcsán bizonyították, hogy Aranka György a göttingeni tudós, Schlözer bírálatára reagálva fogott bele Erdély-történetébe (BIRÓ Annamária, *Nemzetek Erdélyben. August Ludwig Schlözer és Aranka György vitája* [Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2011]).

Tóth Gergely a hazai tudományos („*eruditus*”) történetírás megszületését mutatja be, meggyőzően dokumentálja szerzőinek finom forráskritikai megfigyeléseit, néha pedig tévedéseiket vagy szándékos elhallgatásaikat, s így részletesen bizonyítja a középkori hagyományok újraolvasását, amivel voltaképpen az emlékezhelyekért vívott küzdelem értelmezői stratégiáira hívja föl a figyelmet. **Restás Attila**

Sub specie æternitatis. Járosi Andor folyóiratokban megjelent összegyűjtött írásai, szerk. BENKŐ Tímea (Kolozsvár: Romániai Evangélikus-Lutheránus Egyház, 2019), (Bibliotheca Augustana Transsylvanica 5.), 448 old.

Járosi Andor nevével először a kolozsvári lutheránus templomban találkoztam. A szószék mellett, a keleti falon kis, szürke emléktáblán olvasható a szűkszavú felirat: „Pro memoria / JÁROSI ANDOR / esperes lelkész / theol[ogiai] m[agán] tanár / † 1944. december 26.” Rövidesen megtudtam róla, hogy „elvitték az oroszok, fogságban halt meg”. Erről azonban az 1960-as években nem nagyon beszéltek, pedig minden kolozsvári magyar családban számon tartottak néhány rokont, akik megjárták a fogolytáborokat, vagy ott is pusztultak el. Nekem is két nagybátyám került onnan haza, nagymamám orvos testvére ott lelte halálát, s utóbb apósomról is kiderült, hogy négy évet „üdült” a Szovjetunióban. De hát a testvéri nagy ország fogolytáborairól nem volt szabad tudni.

1980-ban Balogh Edgár, a *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon* főszerkesztője felkért, hogy írjak szócikket Járosi Andorról. Azt is hozzáfűzte, hogy lehetőleg ne a lelkészről, hanem az irodalomhoz fűződő kapcsolatáról legyen szó. Mert már a lexikon I. köteténél kiderült, hogy az egyházi embereket meg az országból eltávozottakat kihúzzák a cenzúrázás folyamán. Ekkor ismerhettem meg Járosit, egyéniségét, irodalmi munkásságát. Még elég sokan éltek a városban, akik személyesen ismerték őt, leánya is élt Szovátán. Rövidesen kézhez kaptam a *Lelkipásztor* című magyarországi lutheránus folyóirat 1949. decemberi Járosi-emlékszámát, amelyben a barátok és a tanítványok vallanak rendkívül szuggesztív egyéniségéről, papi és sajtóbeli munkásságáról. Magam heteken át

jegyzeteltem ki a cikkeit a *Pásztortűz* és az *Erdélyi Helikon* – akkoriban csak külön engedéllyel forgatható – könyvtári sorozataiból. Így született meg a szócikk a lexikon II. kötete számára, amely azonban csak az 1989-es fordulat után jelenhetett meg. Sok anyagot gyűjtöttem Járosiról, s szerettem volna azt közzétenni tanulmány formájában. Balogh Edgar biztatott, hogy „ha ügyesen megírom”, még lejöhet a hasábjain. Meg is írtam a tizenkét oldalas összegező dolgozatot, amely 1949 után először idézte fel Járosi emlékét, s leadtam a *Korunk*-nál. Néhány hónap múlva értesítettek, hogy még húzások árán sem jelenhet meg. Akkor ajánlották: próbálkozzam a *Református Szemlé*-nél, mert az a lutheránusok közlönye is. Az akkori lutheránus lelkészek és teológiai tanárok támogatásával adtam át a *Szemlé*t szerkesztő professzornak a kéziratot, s jó félévre érkezett a válasz: nem közölhető, mert olyanokról nem lehet írni, akik orosz fogságban haltak meg. Kolozsvári látogatásakor említettem Ferencz József akkori budapesti unitárius püspöknek a kéziratom sorát. Hisz ő is ismerte Járosit. Rögtön felajánlotta, hogy eljuttatja a szöveget Veöreös Imrének, a magyarországi lutheránusok folyóirata, a *Diakónia* szerkesztőjének. 1984 májusában tudatta a szerkesztő levélben, hogy örömmel közli a dolgozatot, s az meg is jelent az az évi második számban *A nagy készlet* címmel.

Járosi Andort valósággal újra felfedezték 2000 után. Ehhez nagy mértékben hozzájárult az, hogy Löwy Dániel, a kolozsvári zsidóság vészkorszakát kutatva felhívta a figyelmet Járosi zsidómentő tevékenységére, elnevezte őt a Szamos-parti Wallenbergnek, sőt ajánlatára 1999. június 10-én post mortem megkapta a Világ Igaza izraeli állami kitüntetést annak elismeréseként, hogy 1944 vészterhes napjaiban ismételten szót emelt a zsidók gettósítása ellen, bement a gettóba barátokat felkeresni, s lakásában egy zsidó kislányt bujtatott. A magas kitüntetést 2005. június 19-én a kolozsvári lutheránus templomban ünnepi istentiszteleten adta át Izrael Állam kulturális attaséja Járosi lányának, Antal Sándornénak. Már ezt megelőzően a 2005-ben megalakult Járosi Andor Keresztyén Kulturális Műhely május 28-án az evangélikus püspökség tanácstermében emlékülést rendezett *Járosi Andor*, „az igaz ember” címmel, amelyen az ünnepelt unokája, Antal Margit tartott előadást. 2012 decemberében a kolozsvári templom udvarán Kolozsi Tibor szobrászművész készítette portrés emléktáblát avattak Járosi tiszteletére.

Ilyen előzmények után került sor arra, hogy a kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet lutheránus tanára, Benkő Timea első alkalommal kötetbe gyűjtse Járosi Andor írói hagyatékát. Kiderült, hogy ez jóval terjedelmesebb, mint amilyenre eddig becsülték. Nem-

csak egy kis kötetet, hanem két tekintélyes könyvet tesz ki. Mint a szerkesztő rámutat, a mostani könyvben inkább a nyomtatásban megjelent rövidebb írásai kaptak helyet, teológiai értekezései és kéziratban fennmaradt prédikációi egy újabb kötetet igényelnek.

A szerkesztő az Előszóban meséli el útját a Járosi-kutatáshoz, rámutat az Antalné Járosi Margittól kapott segítségre, a kötet összeállításának elveire és célkitűzésére. „A kötet megjelentetésével elsősorban az olvasó, a kutató, az irodalomkritikus kezébe szeretnénk adni egy kötetbe összegyűjtve azokat az írásokat, amelyeket kevesen ismernek, hiszen Járosi különböző folyóiratokban szétszórtan közölte őket” – írja. Szól a szövegközlés elveiről, a jegyzetelésről. A kötet végén Járosi „folyóiratokban megjelent írásainak jegyzékét” szándékozik adni, ez azonban hiányzik, remélhetőleg a következő kötetbe bekerül. A könyv ajánlása Adorjáni Dezső Zoltán püspöktől származik, ő „élő hagyományaink forrása”-nak nevezi Járosit, aki megszerkesztette az „erdélyi magyar evangélikus egyház istentiszteleti rendtartását”, de pályafutásáról mindmáig „kevesen és keveset” tudnak.

„Járosi Andor portréja”-t unokája, Antal Margit rajzolja meg. 1938-ban írt végrendeletéből indul ki, majd összefoglalja életpályáját. Járosi 1897-ben született a Vajdaságban lévő Újsándorfalván, ötévesen apa nélkül ma-

radt. Ezután többszöri költözködés következett, míg Szászsebesen, végül Kolozsvárt állapodtak meg. Úgyhogy Andor a nagyenyedi és a kolozsvári református kollégiumokban tanulhatott, az utóbbi helyen tett érettségit. 1916-ban az eperjesi Evangélikus Kollégium teológiai karára iratkozott be, de az intézetet 1918-ban lefoglalták, a tanári kar és a diákság elmenekült. Járosi többnyire gyalog tért vissza Kolozsvárra, ahol a Református Teológiai Fakultáson 1920-ban nyert diplomát. Rögtön a helybéli lutheránus egyházközségnek kapott segédlelkészi állást. 1926-ban léptették elő rendes lelkész-szé. Közben rá hárult a református teológián tanuló evangélikus fiatalok felekezeti oktatása. 1931-ben megszerezte a teológiai magántanári fokozatot is. Eközben folyt az önálló Romániai Zsinatpresbiteri Ágostai Hitvallású Evangélikus Egyház megszervezése a Trianon után határon innen maradt egyházközségek összefogására. Az 1940-es második bécsi döntést követően Járosit esperesül választották. Egyházi tevékenysége mellett bekapcsolódott az irodalmi életbe. Minden kulturális eseményen részt vett. Írók és költők lelki barátja, bizalmasa lett. Különösen Reményik Sándor vonzódott hozzá, s erről versei is tanúskodnak. A *Pásztortűz* állandó rendszeres munkatársai közé tartozott, 1939-től a szerkesztői-zottságba is bevonták. Éppen a *Pásztortűz* munkatársaként hívták meg Tavaszy Sándorral együtt 1934-ben a

marosvécsi Helikon-találkozóra. Ami azt jelenti, hogy kortársai írónak tekintették. Az *Erdélyi Helikon* című folyóiratban is rendszeresen közölt. Kolozsvár 1944. október 11-i orosz megszállása után két nappal a parókia udvaráról hurcolták el – kb. ötezer más erdélyi magyarral együtt – orosz fogóságba. Az Urál-vidéki Magnyitogorszkban lelte halálát. Tömegsírban nyugszik.

A bevezető írásokat Benkő Timea tanulmánya zárja *Járosi Andor – modern lelkipásztor és a kultúra hőse* címmel. Alaptétele: Járosi „hivatásában nem választotta külön a papi szolgálatot a közéleti szerepet is vállaló kultúrember tevékenységétől”. Erre utal, hogy egyházi jellegű szövegeket is közölt szépirodalmi folyóiratokban, s ugyanakkor felekezeti lapokban irodalmi, közéleti eseményekről számolt be. Vagy néha ugyanazt a cikket mindkét helyen közzé tette. Teológiai munkásságát már néhányan méltatták, de irodalmi, közéleti írásairól még alig közöltek jellemzést, legfeljebb mennyiségüket találgatták. Most ez a kötet több mint kétszáz írásának közzétételével lehetőséget ad munkásságának áttekintésére. Ő elsősorban az erdélyi, főleg kolozsvári irodalmi-művelődési élet krónikásának tekintette magát, s nem csak objektív tények közlésére szorítkozott, hanem saját véleményét, élményeit is megosztotta az olvasóval. Számos színikritikájának köszönhetően őt is beválasztották az Erdélyi Szép-

míves Céh 1936-os drámapályázata bírálóbizottságába. A továbbiakban azoknak a lapoknak és folyóiratoknak a megjelenési adatait, jellemzését olvashatjuk, amelyekben Járosi közölt. Itt a *Keleti Újság*, *Pásztortűz* és az *Erdélyi Helikon* közismertnek számít, ellenben a tíz felekezeti folyóiratot alig-alig ismerik, emlegetik, ezekről szükséges a tájékoztatás. Röviden szól még a kötetbe felvett írások műfajáról, Járosi bámulatba ejtő olvasottságáról. Gy. Szabó Bélához fűződő barátsága azért is külön említést érdemel, mert az ő metszetei díszítik a kötetet, egyikük a borítóra került. Az összegzés Járosi híd szerepét hangsúlyozza a közélet és valóságos irodalom, a földi valóság és az „örökké-valóság”, valamint a múlt és jelen között. Írásaiból „mélységes humanizmus, keresztény hitből fakadó megérteni akarás árad”.

A könyv fő korpusza a 400 oldalon olvasható 208, lapokból és folyóiratokból kimásolt írás. A két szám már jelzi, hogy az írások átlaga nem egészen kétoldalnyi terjedelem. De akad közöttük féloldalnyi jegyzet és négy-öt oldalas elemzés, összefoglalás is. Ilyen sok, különböző műfajú és fajsúlyú írást szinte lehetetlen csoportosítani. Lehett volna az időrendiséghez szigorúan ragaszkodni, mert ez a szerző fejlődés-vonalát, érdeklődésének alakulását tükrözte volna, Benkő Timea a folyóiratok kategóriáját és ezen belül az egyes kiadványokat tekintette rendezési szempontnak. Ezek szerint először

az irodalmi, közművelődési folyóiratokban, majd az egyházi lapokban megjelent írásokat közli. A kategórián belül pedig a kiadvány címe alá csoportosítja – megtartva az időrendet – az abban megjelent közleményeket. Az első, irodalmi-közművelődési kategóriában az *Erdélyi Helikon* 14, a *Pásztortűz* 136, a *Keleti Újság* egy és a *Független Újság* két írását olvashatjuk. Az összesen 153 írás a kötet kétharmadát teszi ki. Az egyházi lapok kategóriába elszórtan, tíz kiadványban megjelent 55 írás került. Itt két erdélyi református folyóirat öleli fel a közlemények többségét. Az *Út* 18, a *Kálvinista Világ/Kiáltó Szó* pedig 16 írását közölte. A budapesti evangélikus folyóiratban, a *Ke-resztyén Igazságban* 11 írása jelent meg. A többiekben egy-két írással szerepel.

A leghosszabb ideig a *Pásztortűz*-nek volt munkatársa, már a megindulásától Reményik Sándor főszerkesztő mellett belső munkatársként dolgozott. Az 1930-as évekre aztán alapemberré vált, mondhatni minden művelődési eseményen ott volt, mindenről beszámolt, elolvasta a frissen megjelent könyveket, s írta róluk az ismertetést-bírálatot. Ezek többsége jelentős munka, bár nem egynek a szerzője azóta feledésbe merült. Egy teljes besorolású szerkesztő sem írhatott ennyit. S aztán 1940-ben mintha felhagyott volna a tollforgatással. Még a felekezeti lapokban közölt néhányszor – bizonyára felkérésre. A Sétatérrel a Hunyadi térre

visszaköltözött „nemzeti” színház új társulata már hidegen hagyta.

A közlemények valamelyes csoportosítását eléggé megnehezíti, hogy a kötetnek nincs címek szerinti tartalomjegyzéke. Az, amit készítettek, csak a lapok, folyóiratok címét tünteti fel. Így, ha kíváncsiak vagyunk arra, hogy kiről írt Járosi, esetleg a névmutatóból tájékozódhatunk. (Ebben viszont csak a Járosi-írásokban előforduló nevek többsége található meg.)

Járosi leggyakrabban a színiesőadásokról közöl tudósítást, ezek végén az előadást és a színészek játékát is röviden méltatja. Számításaink szerint 56 előadásról közöl hosszabb-rövidebb írást. Közülük 38 magyar szerző műve. Szokatlanul részletesen elemzi a *Hamlet* 1936 őszi évadnyitó előadását. A színészek „ha nem is mindig méltó sikerrel, de méltó buzgalommal állották az első színházi estén a legnagyobb próbát: a *Hamlet színrehozatalát*” – állapítja meg. 1940 tavaszán a *Bánk bán* bemutatója alkalmából megírja a darab történetét, kolozsvári kötődését, s rámutat, hogy akármikor adják elő, „az embernek mindig az az érzése, hogy éppen most volt rá szükség”. Herczeg Ferenc, Molnár Ferenc, Zilahy Lajos, Ibsen, Csehov nagy hatású darabjai mellett az erdélyi szerzők műveiről is hírt kapunk: Tamási Áron-, Marton Lili-, Nagy István-darabok bemutatóit értékeli. A legtöbb előadás azonban divatos társadalmi komédia,

amely középpontjában valamilyen házasságtörés áll. Ezek esetében éppen csak említi a témát, s inkább a színészek teljesítményével foglalkozik. Ekkoriban Tompa Sándor, Kovács György és Nagy István a vezető férfiszínészek, a primadonnák közt Fényes Aliz a közönség kedvence.

A második helyre kerülnek a regényismertetések. Ezek feltételezik a könyv elolvasását, így különösen időigényesek. Mégis 35 regényről olvashatunk, közülük 22 magyar szerző műve. A legnagyobb elismeréssel ír Makkai Sándor három regényéről (*Ördögszeker, Táltoskirály, Sárga vihar*). Az utóbbiakban kitér a „vallani és vállalni”-vitára. Makkai művei perdöntőek. A szerző „megmutatja, hogy a múlt a jelen vallomása és vállalása”. Kuncz Aladár *Fekete kolostoráról* megállapítja: „Igaz, hogy megtörtént események, szinte naplószerű feljegyzések sorozata ez a könyv, de regény művészi kompozíciójánál fogva”. Ugyan még sokat vitatkoztak a műről, mára már ez a nézet vált elfogadottá. Olvashatunk Nyíró József, Tamási Áron, Kisbán Miklós (Bánffy Miklós gróf), Tabéry Géza, Kemény János, Thury Zsuzsa regényeiről, megállapításai máig helytállóak és idézhetők. Megdicséri Gyalui Farkas két életrajzi regényét, az Újfalvi Sándorról és a költői (nem pedig *költői*) Teleki Sándorról szólót.

Novellákat, rövid írásokat összegyűjtő kötetekről is beszámolt néha. Vagy 18 ilyen írást számláltunk össze,

közülük három foglalkozik idegen szerző művével. Ez utóbbiak közül a Gottfried Keller 1856-ban megjelent novelláskötetének magyar fordítása, valamint a *Szlovák elbeszélők* című 1936-ban kiadott, 16 szerzőt bemutató antológia érdemel figyelmet. Rámutat, hogy mennyire másként látta Mikszáth a szlovákokat, mint a mai modern írók. Felvidéki kötődése is közrejátszik abban, hogy az ottani magyar írók két antológiáját ismerteti. A Wallentiny Sándor szerkesztette *Hegyvidéki bokréta* 16 szlovenszkói író novelláját, a Szvatkó Pál összeállította *Szlovenszkói magyar elbeszélők* már 24 szerző írását hozza. Szvatkó bevezető tanulmánya összefoglalja a háború utáni felvidéki magyar irodalom történetét. Röviden szól a Jugoszláviában szervezkedő kisebbségi magyar írók gyűjteményes kötetéről: *A mi irodalmunk almanachja*. A magyar novelláskötetek közül ír a Nyíró Józseféről (*Székeleyek*), a Walter Gyuláéről (*Kolozsvár kövei*) és a Nikodémusz Károlyéről (*Jó asszony volt a kománé*). Nikodémusz különben lelkésztársa, brassói esperes volt, a *Pásztortűz* állandó munkatársának számított. Megjegyzi, hogy írásai „egyes emberek élettörténetei, egy-egy család egy-egy eseménye a tárgy, s ezek mögött nem érezzük a kollektív háttérrel, a falut, várost társadalmi rétegződéseiben”.

Költéssel alig foglalkozik, tulajdonképpen csak Babits Mihály, Áprily Lajos és Reményik Sándor köteteit is-

merteti, s Reményik kapcsán Rilkeről is szól összesen öt írásban. Megírja Reményik és Rilke életrajzát is.

Az erdélyi tudományos és népszere-rűsítő irodalomra 26 ismertetésben hívja fel a figyelmet. Ezek jó része a református teológia tanáraitól származik. Ravasz László, Nagy Géza, Tavasz Sándor, Imre Lajos kötetei mellett igen terjedelmesen ismerteti Gál Kelemen kollégiumtörténetét és Ferencz József püspökről írt életrajzát. Idézi Makkai Sándor véleményét: „Gál Kelemen munkássága évtizedek óta túlnőtt kollégiumának és egyházának határain...” Az iskolatörténetet így jellemzi: „Tudományos akribia ölelkezik ebben a könyvben a szeretet hatalmas szorgalmával és a túlzások nélküli értékelő higgadság a tárgyszeret lelkes rajongásával”. Együtt ismerteti a Minerva-könyvtárban megjelent három füzetet, ezek szerzői Varga Béla, Bíró Vencel és Gál Kelemen. Mindhárman a „mai közszellemről” értekeznek. Az *Erdélyi Fiatalok* falukutató mozgalmát is figyelemmel követte. Demeter Béla összeállította módszertani füzetük kapcsán írja: „Az *Erdélyi Fiatalok* komoly törekvései, többek között éppen a falutanulmányozás terén, itt, Erdélyben nem csak szinte egyedülállóak, hanem másoknak készítő jelentőségűek”. Gyallay Pap Zsigmondnak a nép és az intelligencia kapcsolatát vizsgáló füzetét azt bizonyítja, hogy van az ifúságnak egy komoly rétege, amely tudományos munkával szándékozik foglalkoz-

ni, megérti a társadalmi jelentéseket, s ez „új magyar reményeket ébreszt”.

Az egyházi kiadványok, különösen a gyűjteményes prédikációkötetek sohasem kerülnek el figyelmét. Több mint 20 esetben ismertette őket. Nagy részük református vonatkozású. Ravasz László és Vásárhelyi Boldizsár két-két, Vásárhelyi János négy kötetét, továbbá az evangélikus Biró László és Márk Mihály beszédgyűjteményeit vette górcső alá. Tudósított német kiadványokról is. Paul Althaus teológiai kötete 1935-ben Isten istenségéről szól, de a nagyon aktuális „zsidókérdéshez” is hozzászól. Egy másik, ugyancsak 1935-ben, Luzernben megjelent gyűjteményes kötet meg a zsidóüldözések ellen foglal állást.

Ünnepi alkalmak, kitüntetések, kerek évfordulók, elhalálozások kapcsán rövid pályarajzokat állított össze. A magyar művelődéstörténet nagyjai közül Erkel Ferencről írt 125. születési évfordulóján, őt tekintette az opera meghonosítójának tájainkon. Hozzászólt az Ady halála után kialakult vitához: kié is az öröksége? Rámutatott: Ady „az igazságot keresi, s mert az igazság a maga valójában, teljességében nincs egy pártnál, nem is lehet egy párté, de mindegyiknek van valami igaza, hol több, hol kevesebb: amilyen jóhiszeműen esküdött hol egyik, hol másik mellett, oly gyűlölettel vagy fájdalommal fordult el mindegyiktől”. Bartók Bélának az 1922 februárjában a színházban és a református teológián

tartott koncertjeit követően, s egy Kolozsvárra küldött levele kapcsán állapította meg: „Ő a legnagyobb ajándékot adta nekünk, amit csak adhatott: a szívet. Mi pedig játéka, művészete, mozdulatai, szerény, finom mosolya mögött nemcsak Erdély szépségét éreztük meg, hanem felénk áradt annak a nagy szívnek a melege, mely megértésre talált”. Gyalui Farkas 70. születésnapjára írt köszöntőjében „káprázatos befogadóképességére” mutatott rá: hivatása szerint könyvtáros, de kitűnő újságíró, szépíró, irodalomtörténész, emlékiró. Tavasz Sándort a református egyházkerület püspökhelyettes-főjegyzőjévé történt megválasztása kapcsán méltatta 1937-ben. A Böhm Károly és Ravasz László filozófiai iskolájából induló, német mesterek teológiáján nevelkedő tudós végül Barth-követő lett. Ugyanakkor „Transzilvánia életét, történelmét, hegyeit, vizeit, kisvárosait, falvait kevés ember igyekezett úgy megismerni a szolgálat egyetemes szempontja alatt, mint Tavasz Sándor”. Tavasz valósággal „hőzánótt ehhez az álláshoz”. Varga Bélát 1938-ban unitárius püspöki székbe iktatása alkalmából köszöntötte. Ő is a Böhm-iskola tanítványa, német egyetemeken szerezte filozófiai-teológia nagy tudását: Rudolf Otto és Niebergall volt rá nagy hatással. „Varga Béla neve már be van írva a magyar művelődés aranykönyvébe, nemcsak mint nevelőé, hanem mint bölcséleti és neveléstani íróé is” – szögezi le. Magas egyházi méltóságában

az egyetemes magyarságot kell szolgálnia. Felekezete nagyjai közül elődje, Kirchknopf Gusztáv kolozsvári lelkész emlékét idézte fel: nagy terveinek kivitelezését a világháború megakadályozta. Elsőként ő vette kezébe a Romániába szakadt 39 lutheránus egyházközség szervezését, s valószínűleg ezek első szuperintendense lett volna – ha a román hatóságok ki nem utasítják 1923-ban.

Az egyetemes protestáns teológia nagyjai közül megemlékezett Luther Márton születésének 450. évfordulójáról 1933-ban. A legnagyobb református énekköltő, Paul Gerhardt pályáját halála 250. évfordulóján idézte fel 1926-ban. Pestalozzi halálának a 100. évfordulójára 1927-ben írt cikket. A kortársak közül Karl Barth-ról és szociális nézeteiről írt a *Kiáltó Szó* 1936-ban összeállított Barth-emlékszámba. Az 1934-ben a református teológia professzorai által összeállított *Niebergall erdélyi emlékfüzet* részére *A Nagy Készítő* címmel ír meleg hangú visszaemlékezést. A Marburgban töltött 1922/23-as tanév idején tapasztalhatta a professzor hihetetlen segítőkészségét, s megismerhette tanítási módszerét. Ő újította meg a gyakorlati teológiát.

A *Pásztortűz* 1922-es évfolyamában a hónapok neve alá írt hangulatos, lírai elmélkedéseket. Májusban a „zsendülő élet”-et ünnepli, szeptemberben a tanítás és nevelés gondjairól elmélkedik. Különösen érdekesek az

1934–1936 közötti évfolyamokban megjelent *Krónikái*. Egy-egy hónap fontosabb művelődési eseményeit foglalta össze rövid kommentárokkal. Egyaránt írt a határon innen és túl történekekről: ilyen könyvek jelentek meg, kiket választott tagjává valamelyik társaság, kik kaptak kitüntetést. Néha koncertekről, távoli színelőadásokról, kiállításokról közölt beszámolót. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület szervezte előadások, vándorgyűlések, az irodalmi körutak, híres magyar írók erdélyi látogatásai kapnak egy-egy bekezdést.

Felekezeti lapokba írt vallásos elmélkedéseket is, gyakran egy-egy bibliai igéből indult ki. Lehet, hogy prédikációjának lerövidített, tömörített szövegét teszi közzé.

A kötetbe felvett írásoknak még van egy vonatkozása: tájékoztatás a legzetesen felekezetét vagy az erdélyi szellemi életet érintő kérdésekről. Ezek szövege többnyire a budapesti *Keresztyén Igazság* hasábjain jelent meg. A Romániában működő két evangélikus-lutheránus egyházkerület történetének ő volt a legjobb ismerője. 1938-ban foglalta össze a reformáció óta működő nagyszabedni székhelyű „Ágostai Hitvallású Evangélikus Országos Egyház” történetét, helyzetét a közhatalomváltás előtt és után. Akkor 230 000, most az új területekkel 600 000 lélekszámú felekezetük. Érdekesnek találta viszonyulásukat a németországi ideológiai-politikai áramlatokhoz. A „Zsinatpresbiteri Ágostai

Hitvallású Evangélikus Egyház” azokból az egyházközségekből alakult, amelyek a magyarországi kerületektől leszakadva Romániába kerültek, de nem kívántak a szász püspökséghez csatlakozni. Ezek 1920–1921-ben kezdtek el szervezkedni, de csak hosszszas harc árán érték el 1926-ra, hogy önálló szuperintendenciaként egy szervezetbe tömörülhessenek. 1927 áprilisában választották meg első szuperintendensüket Frint Lajos személyében. Székhelye Arad. 1938-ban a három egyházmegyében 23 anyaegyházközségük volt. E cikknek a második részét kissé átfogalmazva a *Keleti Újságban* is közzéteszi. Korábban, 1935-ben már a *Kiáltó Szóban* is írt egy rövidebb összefoglalást a két lutheránus egyházkerületről. Túlzás volt mind a három írást felvenni a kötetbe.

Ugyancsak tájékoztató összefoglalást írt Járosi a *Keresztyén Igazság* számára *Erdélyiség és irodalom* címmel a transzilvanizmusról. Rámutatott, hogy ez már korábban is létezett, de a kiegyezést követően próbálták elfojtani. A hatalomváltás óta újra feléledt. „Ennek az erdélyiségnek egyik kifejezése, a sajátos erdélyi életből kinövő, lombosodó, virágzó szép májusi fája az erdélyi irodalom.” Rámutatott a Balogh Endre, Reményik Sándor, Tamási Áron, Kós Károly műveiből kibontakozó erdélyiségre, sőt már a fiatalabb nemzedék is ennek építője. Az *Erdélyi levél* című írás az 1937-es vásárhelyi találkozóról tájékoztatta a folyóirat ol-

vasóit. Ismertette a megszervezés folyamatát, Tamási Áron szerepét, az elfogadott *Hitvallás* fő pontjait. Úgy véli, hogy a találkozó „történelmi jelentőségű azért, mert itt az erdélyi magyarság férfisorba jutott fiatalsága, amelyik már a mai körülmények között, tehát szinte kizárólagosan kisebbségi sorban nőtt fel, talált egymásra és határozta el egységes elveit”. Azt is üdvözli, hogy az ifjak határozata „nemzeti, demokratikus keresztyén” alapra helyezkedik. Azt persze, nem sejtette, hogy a határozatokból jóformán semmi sem valósul meg.

A Benkő Timea szerkesztette kötet kétféle jegyzeteket tartalmaz. A 270 lapalji jegyzet a bevezető írásokhoz kapcsolódókat is felöleli. Rendszerint a közölt cikkek eredeti címét és pontos lelőhelyét adja meg. Előfordulhatott, hogy az ismertetésnek esetleg külön címet adtak a szerkesztők. Az ismertett könyvnek néha közlik a kiadóját és a megjelenés helyét, évét, netán oldal-számát is. A legtöbbször legfeljebb az alapszövegben találunk utalást ezekre. Szerencsés lett volna minden kötetnél szögletes zárójelbe téve megadni a bibliográfiai adatokat. Ezek a ma már interneten elérhető könyvtári katalógusokból könnyen kiírhatók lettek volna. A kötetvégi jegyzetek a megszámozott írások sorszámaához és lerövidített címéhez kapcsolódóan két hasámban adják a kiegészítő ismereteket, legtöbb-

ször az említett személyek életrajzi adatait, néha az idegen nyelvű címek, idézetek fordítását. Alig akad olyan cikk, amihez nem csatlakozik jegyzet, éppen ezért feltűnő, hogy a 129. és 149. írás közötti húsz íráshoz egyetlen jegyzet sem járul, valószínűleg ezek kitorlódtak.

A roppant nagy mennyiségű szöveg ma már könnyen átvehető a világhálón található lapgyűjteményekből. Azonban ezek az átmásolások nagyon figyelmes és értő korrektúrát igényelnek. A gép néha betűket átír, összevon, esetleg olyan neveket kreál, amelyet nem is lehet azonosítani. Ilyen „sajtóhibák” e kötetben is előfordulnak.

A kötet bővelkedik unitárius vonatkozásokban. A már említetteken kívül megtaláljuk benne Balázs Ferenc főművének (*Bejárom a kerek világot*) az ismertetését, továbbá utalásokat olvashatunk Brassai Sámuelre, Kelemen Lajosra, Gyallay Domokosra, Bözödi Györgyre.

A könyv címe a Spinozától származó latin „sub specie æternitatis”, vagyis az örökkévalóság fényében/tükreben Járosi egyik kedvelt szófordulata. E kötet alapján is elmondhatjuk, hogy Járosinak a már nemzetközileg méltatott életpályája mellett irodalmi munkássága is értéket képvisel nemcsak felekezeti vagy erdélyi szempontból, hanem sub specie æternitatis.

Gaal György